

A BECSÜLET

ÁTALÁNOS JELENTŐSÉGE A MAI ÉS RÓMAI JOGREND BEN.

(RECTORI MEGNYITÓ)

IRTA

DR. FARKAS LAJOS

A RÓMAI JOG NY. R. TANÁRA,

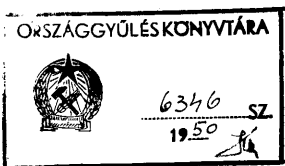
MAGY. TUD. AKAD. LEV. TAG, A KOLOZSVÁRI TUDOM.-EGYETEM E. I. RECTORA STB.

KOLOZSVÁRT,

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1896

1. Azon sajtószzerű dolgok egyikére szándékom kegyes figyelmüket felhívni, a melyek a köztudomást véve, mindenki előtt jól ismerteknek látszanak, a míg valaki lényegi mivoltukat számon nem tartja.

Vagy ki ne tudná mi a becsület, és annak jogrendi jelentősége? Nem belőle élünk-e, mint a jó Isten adta levegőből? S mégis, hogy kételkedni is van elég okunk, már a nyelv megfigyelése azonnal rávezet. Üsse fel bárki az európai gazdag nyelvek s velük édes anyanyelvünk szótárát, tüstént meglátja, hogy a különben éppen olyan mély járású mint élesen felbontó erejű nyelvérzék sem birt eddig szabatosan kidolgozott, megszólalása által mindenkiben ugyanazonos képzetet keltő kifejezést nyújtani. Az alkalom, helyzet, multa, jelen és jövőre való tekintet, a tényi állapot és egyéniség szerint: hol különböző, hol ugyanazon szó más és más értékű, miként a zenei hangnak mennyiségi vagy erősségi árnyalatai; nem is említve még az eredet felől vitatkozó nyelvtörténelmet.

Azután ott van a nagy határvillongási kérdés: kit illet meg a képzet tartalmának megállapítása?

Az eszméket vizsgáló és tisztító bölcsekedést, s itt ismét az alkotó vagy csak jelenségeket nyomozó, képeiket lekötni vágyó értelmet-e? Vagy, igaz az állítás, hogy nincs más bírója a jognál, mely megállapító ítéleténél meghallgatja ugyan a psychologus, moralista és sociologus véleményét, de azért az ítélet csak az ő ítélete marad.

És ha itt még megállapodhatnánk! De nézzünk be csak ezen auctoritas műhelyébe. Valjon nem fogunk-e kedvetlenül visszafordulni, hallva a versengés leggonoszabb faját: a belső egyenetlenséget? A bölcsekedő, történelmi és pozitív jogtudomány, és ezen utóbbi szűkebb körön belől, a civilistikai és criminalistikai, még mind e mai napig csak az osztálykereset makacs keserűségét éleztetik; vagy a hol azt már eldöntöttnek veszik: a döntvényt lépten-nyomon a közélet sínyli, miként a rossz osztályt általában, s keresi a kerülő utakat a jogrend követelte egyenetlenség helyreállítására. A büntető jogtudomány éppen olyan elégedetlen a neki jutott részszel, mint a milyen tehetetlennek valja magát a magánjogi; másfelől az osztályból kizártak, a jogbölcsekedés és jogtörténelem: a pozitivista szűkkeblűségét, vagy őszintebben kimondva, értelmi korlátoltságát emlegetik, erős önérzettel hivatkozva annak élő tanúságára: a nem czéhbeliek lesújtó ítéletére.

De nehogy az én, talán a kelleténél jobban kételkedő eszemnek tulajdonítsa valaki a jelzett eredményt, tekintsük át futólag az előzményeket.

2. Mellőzhetem az idegen nyelveket, mert a „Magyar nyelvtörténeti szótár“ és „A magyar nyelv

szótára“ vonatkozó helyeit amazokkal összevetvén, azt vettem ki, hogy nyelvünk az idegenben előforduló megállapodásokhoz alkalmazkodott; a kérdésben levő fogalom kifejezésére különösen három szót: becsület, tisztesség és méltóság használván, de a melyek mellett haladnak: az emberiség, a tisztelet, hírnév, dicsőség és tekintély. Van-e közöttük közös alapnak vehető és melyik az: ki tudja megmondani, ha számba veszi mennyire benső a legtöbb esetben a kapcsolat és pedig nem talán csak a megfelelő képzetek kölcsönösségében, hanem a váltakozó alkalmazásnál is. Íme egy-két példa:

„A leányt nagy gazdagon eltemették, utolsó böcsület azzal adatott vala.“ „A szentírásnak becsületit felbontják.“ „A maga virtusával ment elé becsületre.“ „A becsületes úrnak arra szeme legyen, hogy a maga kezével ne verekedjék.“ „Nemde a lélek méltóbb, hogy nem az étel?“ „Te méltó légy uram az én imádságomat hallgatni.“ „A böcsstelen ember böcsülése nem tészén senkit tekintetessé.“ „Eleiben íme magam megyek, hogy neki illő becsületet tegyek.“ „Az isten a vén embernél a becsületit ajánlja.“ „Némelyek a kopaszságot magoknak becsületéül tartják.“¹

És olvassuk még ehhez a tétélező akadémiái szótárt:

„B e c s ü l e t. 1) Erkölcsi törvények iránti belső tisztelet s azon belső érzélem, mely az erénynek, mint erkölcsi jónak rugója, pl. Becsületből tenni

¹ Magyar nyelvtörténeti szótár: becsület, méltó, méltóság szsz alatt I. k. 193—194, 728—29 ll.

jót másokkal. Becsületben élni. Becsületből szolgálni a hazát. 2) Oly belső hódolat, melyet mások erénye bennünk vagy a miénk másokban gerjeszt. pl. Becsületben lenni, becsületet szerezni, vallani, aratni... Tisztelet, becsület, de igazság is (!). 3) Illendőség, udvariasság, emberség. pl. Becsületet tanulni. A vendégeket becsülettel fogadni. Becsülettel viszonzni a szívességet. Ennek fele sem becsület. Adom tisztelettel, veszem becsülettel.“²

Hol van ezekben a szabatos, világos vagy éppen állandó képzet? Valjon a nyelv hajlékonysága, alkalmazkodása és változatossága, nem a fogalom gyaroltságát erősítik-e?

3. Az emberiségnek körülbelül már 22 százéd óta tanító mestere, Aristoteles, a becsületet az ember erkölcsi mivoltának és életcéljának mérlegelésénél csaknem jelentéktelen, de mindenesetre mellékes, a külső színén maradó tényezőnek tartotta. A becsület (τιμη), mondja, sokkal felszínesebb, semhogy benne a legfőbb jót keresni lehetne; mivel inkább a becsületadóknál, mint a becsülteknél látszik lenni: holott a legfőbb jó a magunké és tőlünk nehezen elvehető kell legyen. Ide járul még az is, hogy azok, kik a becsültetést czélnak tűzik ki (t. i. a műveltek és közéletben működők), úgy látszik, csak azért vágyódnak utána, hogy önmaguk jóságában annál bizonyosabbak lehessenek, mert hiszen arra törekszenek, hogy a belátók és ismerősök becsüléséhez juthassanak és pedig erényes voltuk miatt. A miből tehát világos, hogy nekik az erény többet ér a becsületnél... Egy más helyen: A sze-

² A magyar nyelv szótára: b e c s ű l e t sz. alatt I. k. 477—78 ll.

retet közel áll a becsléshez, a mi után annyian vágy-
nak, mindamelllett a becslést nem önmagáért, hanem
csupán viszonylagosan óhajtják; mert ha az előke-
lőktől becsltetnek, örömük csak abból a remény-
ből származik, hogy tőlük azt, a mire szükségük
van, elnyerni fogják és a becslületnek csak azért
örvendenek, mivel benne jövendő jólétük jelét lát-
ják. A ki pedig a becslületes és művelt emberektől
akar becsltetni, ezt azért akarja, hogy ezáltal ön-
maga felőli véleményét erősítse, s örül erényes vol-
tának, mivel e tekintetben mások ítéletében meg-
bízik . . . És ismét: Az erény és jótékonyság
jutalma a becslésben áll, míg a szükségben levőn
pénzbeli nyereség segít. Hasonlót találunk az állam-
ban is: a ki a közt semmi jóval nem gyarapítja,
nem részesül becslésben és kitüntetésekben; az a
mi közös, csak annak adatván, a ki a köz iránt
mágnak érdemeket szerez és a becslület az, a mi
közös. A köztől nem lehet pénzbeli nyereséget és
becslületet is szerezni; éppen oly kevésbé tűri el
valaki azt, hogy mindenben rövidséget szenvedjen.
A ki pénzben veszít, tisztelettel kárpótoltatik, a ki
pedig az ajándékot veszi szívesen, pénzzel fize-
tik ki . . .³

Ellenben legméltóbb utódja, az ember értelmi

³ Eth. Nicom I kv. 3. fej VIII. kv. 9. fej. 16. fej. Megjegyzem, hogy az eredeti szöveg vonatkozó helyeit nem egyenlő módon fordítják. Különösen a „τιμη“ magyarul: tiszteltnek és a jelentőségét közelebről jelző: „επιποδαιότερον“-t „föliletesebb“ (Haberern, Aristoteles Nikomachoszhoz címzett etikája. 6 l.), egyik igen tisztelt tudós kollégám pedig: „csékélyebb értékű“-nek; a németek: „oberflächlich“ (Lazarus, Das Leben der Seele I. k. 216 l. Kirchmann, Die Nikomachische Ethik des Aristoteles, 5. l.). Különben magam a Kirchmann nyomán haladtam, kinek fordítását jól sikerültnek tartják.

világának felderítésében vele a dicsőségben osztozó Kant, egészen más véleményben van. Ugyanis a „céllok birodalmába“ eső dolgok értékét vizsgálva, úgy találja, hogy vannak másokkal pótolható dolgok, de egy mindenek felett is álló. Az elsőnek ismertető jele: az egyenérték, az utóbbinak az a becs, a mit semmi egyébben megkapni nem lehet. Az alsó: az ár (Preis), a másik: a belső érték, vagyis méltóság (Würde), a minnek ha megállapítólag akarjuk értékét kifejezni, legtalálóbbszavunk rá a feltétlen és az összehasonlítást kizáró becsülés (Achtung). Az egyedül lehetséges feltétel, mely az eszes lényt önczélé teszi, a moralitas, mivel csak általa lesz a céllok birodalmában törvénytadó tag; tehát csak az erkölcsiségnek, s a mennyiben erre tehetsége van, az emberiségnek lehet méltósága.⁴ Innét, hogy ama becsülés csak személyt illethet; sőt annak olyan tributuma, a mit neki akarva, nem akarva megadunk kell;⁵ a mi az embernek eszközül való felhasználását kizárja, őt minden más világlényiségek, tehát dolgok fölé helyezi: a mit benne személyiségnek nevezünk. A személyiség, mint méltóság, a végső erkölcsi törvény eszméjébe, a köteleességbe olvadva adja meg az igényt és egyúttal tartozást, melynek erején a mint mindenkitől követelhetjük enmagunkban elismerését, úgy kell, hogy azt mi is mindenkinek megadjuk. Ezen igényt szokták becsületszer-

⁴ Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. A Rosenkranz és Schubert-féle kiadásban: VIII. Th. 65—66. ll. és Metaph. Anfangsgründe der Tugendlehre. 24, 37. §§ u. o. IX. Th. 308, 324. ll.

⁵ Kritik der praktischen Vernunft. VIII. Th. 201—2. ll.

tetnek (Ehrliche), s annak külső magunktartásában való megnyilatkozását, becsületességnek nevezni. De lehet jognak is minősíteni és pedig olyannak, a miről lemondani nem lehet; sőt tekinthető sajátos alanyi erkölcsi érzületnek, a mi azonban a jó iránti hiányos hajlandóságunknál fogva annyira nem okvetetlenül gyönyört is keltő, hogy másokra vonatkoztatva, annak éppen ellenkezőjét, a kelletlent idézheti elé.⁶

Úgy hiszem, nem szükséges a két felfogás között szembeötlő eltérés részletesebb fejtegetése. De másfelől ki fog tűnni, miképpen silányul Kant eszméje az utána következő és rátámaszkodni akaró újabb jogi elméletben teljesen értéktelen iskolás tétellé.

4. A mint tudva van, a középkor jogtudománya a tizenegyedik évszázdtól kezdve a rómaiban keresi megújulását, a nyugati nagy keresztény császárság jogi rendjének általános alapjait. Hiszik, hogy a benne készen talált intézményeket csak alkalmazni kell, s ismét megelevenülnek. A gyakorlati alkalmazásban mindjárt mutatkozó kirívó ellentét pedig nemhogy felvilágosítaná, hanem inkább ingerli a kor sajátos érzését. A tudós módszer axiomája: *principia non sunt multiplicanda*, értékessé tesz minden forrási definitiot, s készek azoknak oly értelmet adni, melyben a történelmi eszme teljesen elhomályosul és a közértelem gyökeresen megtéved.

A mint alább részletesebben is következik, a

⁶ Tugendlehre, Einleitung. XII. d. és Kritik der prakt. Vern. VIII. Th. 202 és kv. II. IX. Th. 250 l.

becsületről fenmaradt klaszszikus meghatározásban az existimatio-t a Glossa mindjárt a hírnévvel (fama) ugyanazonosítja, a dignitast pedig a természettől minden embernek megadott tehetségnek tartja, mely belőle az angyaloknál is kiválóbb lényt csinál. De a midőn azután ezt a megfelelő forrási részletek szerint esetileg is alkalmazni kellett volna, ott volt persze az incongruentia és a kivezető utat csak úgy találják meg, ha az általános emberméltóság eszméjét magára hagyva, a generalizációt az állam tételes jogi körére vonatkoztatják, minek jelzője a civilis (polgári) állítmány.

Közbe jön azonban mindjárt a kor jellegének erőteljes kibontakozása: a rendek megalakulása. A minek következtében már a civilis sem elég megkülönböztető és helyébe lép: a közönséges és különös, vagyis: az annyiféleképpen veendő, a mennyi állami és társadalmi érvényt egy-egy rend magának kierőszakolni birt.

Az ember maga az erkölcsi világ. Mint minden veleszületett erkölcsi tulajdonságának, benne van tehát erkölcsi becsének, méltóságának is forrása. Élettevékenysége az államéval nem minden irányban együtt haladó, a minthogy erkölcsi céljai sem mindenben, különösen a jog tekintetében azonosak; mert az állam nem maga az erkölcsvilág, hanem legfeljebb annak része. Az állami és egyéni jog külön alapon nyugszik. Az elsőhöz kiki csak mint a politikai község részese juthat, míg az utóbbi sajátja, az államtól csak elismerését követeli. E tekintetben pedig az egyéniség értékét, a közéleti hivatások szerint fokozódó rendek adják, mivel csak

bennük és általuk juthat a személyi méltóság teljességéhez s nyerhet igényt a megfelelő elismerésre. Igaz, hogy az állam maga is állíthat fel követelményeket, melyekhez a községi jogokkal kapcsolatos becsületet köti. De mert az egyén embermiségénél fogva az állam hatalmi körén kívül is megtarthatja egyéni és társadalmi állapotát: lehetséges marad az is, hogy a jogát vagy becsületét érintő ítélet külön úton jár: a rendi társak becsülése elvesz a rend ítéletében a nélkül, hogy a közjogi helyzet változnék, vagy megfordítva. Másfelől a rendi élet túlnyomó hatalmának jelensége, ha a rendi becsülettel teljes közösségben való maradás nélkül, az egyén erkölcsi értékének súlya nincs és a túlcsigázott rendi érzékenység, némely foglalkozásmódok lenézése következtében, a közgondolkodás kezéből az emberi méltóság általános érvényű mértéke kihull, a természetesnek hirdetett érzék különösen az alsóbbrendű vidéki népnél, vadság és durvaságba fulad.⁷

5. És jönnek ismét az emberiség közös eszméjért lelkesülő, az „emberiesebb műveltségnek“ (humaniores litterae) hirdetői, a természetjognak megalapítói: Grotius, a ki tanítja, hogy a becsület az egyéni kiválóság (excellencia), a mit sérteni nem lehet, mert a rajta ejteni szándékolt sérelem, állományát nemhogy csorbítaná, de neveli: kislelkűség lévén a sértést el nem birni.⁸ Azután Pufendorf,

⁷ V. ö. Hälschner, System des Preuss. Strafrechtes II. Th. 4. Kap. Köstlin, Abhandlungen aus dem Strafrechte. Ehrverletzung 1. §. 3. Marezoll, Ueber die bürgerliche Ehre ihre gänzliche Entziehung und theilweise Schmälerung. 290 és kv. II.

⁸ De jure belli et pacis libri tres. (Barbeyrac, 1720. kiad.) Lib. II. cap. I. §. X. 2 Lib. I. cap. II. § V. 7. Lib. II. cap. XVII. § II. 1.

a ki szerint a becsület alapja maga az emberi természet; hogy az ember szó már magában véve méltóságot jelent; hogy az utolsó és legghatályosabb argumentum minden sértéssel szemben: „nem kutya, vagy vadállat, hanem miként te, én is ember vagyok“. Hogy ezen mindenkit megillető becsület az ember lelkét felemeli és benne a gyönyör érzetét keltő legfőbb jó, a mit senkitől elvenni nem lehet. Épsége többet ér a testénél; s azért, a hol azt az erény és jog erejével megvédeni nem lehet, ennek elébe is kell tenni: „honestas praestet incolumitati“.⁹

Hogy a természetjogi iskola a pozitív jogtudományra jelentékeny befolyással volt, ismeretes. De mégis azt mondhatjuk, alaptételei jobbra pusztá elméletek maradnak, vagy a hol gyakorlati érvényű magyarázatok alakjában is próbálkoztak: a fogalmaknak inkább megzavarását, mint tisztulását okozták. Így volt ez különösen a becsület tanánál is.

Pufendorf maga is mérsékli már követelményét, megengedvén, hogy a becsületnek egyenlő mérték szerint való kikényszeríthetősége, lehetetlenség. A mire tekintettel, azt a jognak csak „tökéletlenebb“ (jus imperfectum) alakjában kell felvenni.¹⁰

Mig később Wolf, ámbár a honestast a

⁹ De jurē naturae et gentium libri octo. (1754. kiad.) Lib. III. cap. II. §§ I. VII. Lib. II. cap. VI. § I

¹⁰ „Omnia existimationis intensivae fundamenta in se non producant nisi jus imperfectum ad habendum ab aliis honorem et venerationem. Adeoque si eundem aliis etiam bene meritis quis denegerit, non potest dici injuriam fecisse, sed duntaxat inhumanitatis, aut si ita loqui licet incivilitatis sibi contraxisse.“ i. h.

tökéletesség (*perfectio*) és a természettől ezzel együtt járó obligáció tartalmához adja: az *existimatio* (= Ehre) és *honor* (= Ehren-Bezeugungen) sajátságos magyarázatával még több és könnyebben lábrakapható tévedés okozója lett.¹¹

A fejlődés szemlélhetése céljából, sokkal fontosabb is marad ránk nézve egy másik sajátságos történelmi mozzanat, a mire különösen felkérném a figyelmet.

A becsület általános eszméjének a rendi szétválás következményeként eléállott szétmálása és a jogrend határain túl terjesztése, a gyakorlati jogi észjárást észrevétlenül, hogy ne mondjam éppen öntudatlanul, végzetesen téves útra zökkenté, a melyről mai napig sem tudott az egyenesre kijutni. A sokféleség a bírói ítélet egyenletességének követelményét teljesíthetlenné teszi és ellenállhatatlanul sodorja a különböző állással járó egyéni tekintetek kiszámíthatatlan *casuistikájának* szövevényébe.¹² A minek következtében a jog irányító szabálya helyett a bíró alanyias belátása, mint mondani szokás, bölcsessége lett a mérték, s beállt ama fatalis zavar, melyről irodalmi emlékeink léptenyomon siralmasan panaszkodnak.

De eléállott különösen a még nagyobb bajt. i. hogy a sokféleséggel nem bíró jogi értelem a

¹¹ *Jus naturae methodo scientificata pertractatum.* (1740.) Pars prima cap. II. § 538 (*existimatio, honor*) és kv. Cap. III. § 968 (*honestas*), a védelemre vonatkozólag § 1636.

¹² L. p. Struvius (1619—1692.) terjedelmes munkájában: *Syntagma Jurisprudentiae, secundum ordinem pandectarum concinatum etc. Cum adnotationibus P. Mülleri. edit tert. Pars VIII. Exercit. XLVIII. ad Lib. XLVII. Tit. X. thes. LIII. squ. Tom. III. pp. 835. squ.*

természetes pozitív alapot elhagyva, egészen negatív magatartást vesz. Nem keresi már a becsületnek egységesített tartalmát, hanem megelégszik, ha esetről-esetre megmondja: van-e valakire nézve másnak tényében a becsületet épségében érintő sérelem? A mi másképpen szólva, világosan ezt mondja: nincs ugyan megállapítva s ezért nem is tudom, mi az épség; hanem azért állítom, hogy benne itt vagy amott csorba esett! És ime, a tudományos magyarázat egész erejével, csak is a becsületsértés fogalmának megállapítására veti magát; a minnek további eredménye a büntető jogtudomány szakadatlan vergődése az annak jogi feltételeit körülírni szándékozó, sokszor a legnagyobb szélsőségekbe tévedő elméletek között. Nemkülönben az is, hogy a civilistikaiban a becsület jogi jelentősége felől mindig kevesebbet beszélnek; mígnem végre szépen megnyugszanak abban, hogy a becsületnek a magánjog területén, vagy éppen semmi, vagy csak felette csekély érvény tulajdonítható. A magánjogról írt újabb rendszerekben a személyiség tanánál jól-rosszul felszínre kerül ugyan Kant eszméje. Tanítják, hogy a becsület a személyiségnek sértetlen és meg nem folytatott bírása; elismerése ama tulajdonságoknak, melyek a közéleti felfogás szerint az embernek, köz- vagy külön állását megadják és a mennyiben ahhoz a törvény bizonyos jogok lehetőségét kötné, egyúttal a polgári méltóság és jogképesség is. De éppen annyi tekintélye van azon másik nézetnek is, hogy a becsület az egyes ember értékének embertársai részéről tapasztalt elismerése, mely azon-

ban a jogvidékén alapjában véve teljesen kívül eső fogalom: mert „nincs semmi, a mit oly kevéssé lehet általános szabályba foglalni, mint éppen az emberek véleménye“. Egyes esetekben tudhat ugyan a bíró is róla, de hogy mennyi súlyt helyezzen rá, erről számolni nem köteles. Sőt vannak legújabb elsőrangú magánjogi nagy munkák, melyekben már még ennyi jelentősége sem adatik meg.

Valóban, ha e megtévedésnek oly sajnálatos és káros következményeit annyira nem sinylenők, különös kedvvel lehetne a legrészletesebben kimutatni, miként kötik le helytelen, de a tudományos látszattal fellépő csökönyös elméletek a józan okosság erejét, és okozhatják a következményeiben ki sem számítható nagy bajt, hogy a tudomány révén tételes törvényekben is alapot nyervén, nemzedékeken keresztül huzódó öröklött nyavalyává válnak. Figyeljük meg csak, legalább általában, miképpen hatott az új elmélet a közéletre. Könnyebb, mint képzelnők, mert a tény ma is szemünk előtt áll, s mert benne a dolog természetének kérlelhetetlen törvénye erejének csaknem ijesztő ridegségével tört elő.

7. A jog rendjében a közérzület megfelelő kifejezést és oltalmat nem találván, annak korlátain túláradt, új medret vágott, melynek irányát és mindenkori mélységét már csak a véletlennel szövethető önerő szabja ki. Mert a jog azt, hogy mi a becsület, csak a sértésből, s még így is csak viszonylagosan tudja megállapítani; az ő szemében tehát annak mindenki teljes birtokában van, míg az ellenkező (és pedig csak a sértés alkalmából), bizonyítva nincs: *Quilibet praesumitur bo-*

nus ac justus donec probetur contrarium (tehát minden lappangó becsstelenség is). Sőt még azt is hozzá teszik, hogy a bizonyítás sem feltétlenül megengedett, a valóság követelményének megfelelő. Különösen nem lehet azt követelni, hogy a jog mindennemű sérelmet megtoroljon, vagy a mint mondják, a becsületet azon mértékkel mérje, mint a közönséges élet; „sőt minél érzékenyebbek e pontban az emberek, annál kevésbé szabad a bírónak panaszaikra hallgatni: hacsak a kényszer-törvény korlátain túllépni nem akar.“ A becsület, jó hírnév és tisztelet mások ítélete levén, ki sem erőszakolható: e tekintetben mások iránti kötelességének, kiki eleget tesz, hacsak arra vigyáz, hogy nekik sérelmet ne okozzon... Senkinek sincs joga követelni, hogy valóságos vagy képzelt kiválóságát vagy tökéletességét mások elismerjék vagy hogy őt azért becsüljék, hibáit és ballépéseit a keresztény szeretet köpenyével elfedjék, s iránta magukat mindenütt úgy viseljék, a mint ezt az illendőség megköveteli. »A természetes és észszerű tökéletes jognak már elég van téve«, ha a személy tetteles bántalmazás, a közvélemény előtt lealacsonyító rágalom, különösen olyan ellen, a mely mellett a közbéke és biztonság fenn nem állhatna, megvédve lesz. Szorosan véve még az is állítható, hogy az állam és a közjó körül szerzett legnagyobb érdem és legtökéletesebb polgári erénynek sincs semmi igénye különösebb becsülésre.

Ime nagyjában véve alaptételei egy oly munkának, melynek írója a múlt évszáz végén a művelt Európa jogtudósainak egyező véleményét véli

tolmácsolni, s a melyről még ma is elsőrangú tekintélyek állítják, hogy az eszmék teljessé vált összezavaródását megszüntette, világosságot terjesztett, a bírósági gyakorlatnak éppen úgy, mint elméletnek a helyes irányt megadta.¹³

De miképpen bizonyítja ezt a közélet? Úgy, a miként már általában jeleztem: a tudós tekintélynek hátat fordít és nem törődik a bírósági védelemmel. A magát túlélte rendiség széthúzó erőt társadalmi coteriák alakítására használja, melyeknek körén belül és egymás között a becsületről ízlés szerinti szabályokat állít fel. Felszínre kerül az a dolog, mely búján tenyésző élőpenész hálójával megvakítja és kigunyolja a józan emberi értelmet, a mit kérdésünk egyik kiváló fejtegetője, az új büntetőjogi tudomány elismert korifeusa, Binding, a „becsületben élés nagy mysteriumának« nevez,¹⁴ de a melynek igazi neve: a jogrendi képtelenség, közönségesen pedig: »párbaj«. Vagy talán nem pellengérré állítása az egészséges emberi észnek nem megvetése a jogrend első rangú követelményének és az annak igazságába vetett közbizalomnak, ha a sértés megtorlása, a becsületen ejtett csorba szánálása, nem a független és részrehajlatlan bíró ítéletére, de a vakvéletlennel szövetkezők elhatározására bíztatik, ha valaki nemcsak a bűnösen sértőnek, de az ártatlannak is kész kioltani életét?

Vagy ismét halljuk másfelől Falstaff »kate-

¹³ D. Adolf Dietrich Weber, Ueber Injurien und Schmähschriften. (1797. 2. Aufl.) I. Abth. 6—15. ll.

¹⁴ Binding, Die Ehre im Rechtsinn und ihre Verletzbarkeit 20. l: „das grosse Mysterium des Ehrenlebens“...

kismusának « életbölcseitől ismételni, hogy a becsület mi lehetne egyéb »festett halotti czimernél«. ¹⁵

Láttuk évtizedeken át és látjuk ma is és olvassuk a színmű és regényirodalom úgynevezett világirodalmi remekeiben az új társadalom becsületének pathológiáját és gyógy módját a legmerészebb és agyafurtabb helyzetekben, a költői képzelet és nyelv bűbájával úgy feltárva, hogy ez a szegény gyarló emberi természet igen gyakran csak tövissel lelkében gondolhat az »élet iskola« oktatásaira.

8. És végre kérjük még: mit mond mind ehhez a Kanton inneni bölcséleti tudomány gyakorlati része, az ethica? Részben ismétli a régibb iskola abszolút tételeit a végső erkölcsi jóról és kötelességről, alkalmazkodva a szintén gyakorlati résznek nevezett jogbölcselet mérséklő követelményeihez.

A becsületérzet mondja p. egy a bölcsészetet popularizálni célzó munka, az ember társadalmi önbecsülésének érzete, mely arra serkent, hogy azt a képet, mely rólunk másoknál van, mocsoktalanul

¹⁵ „... a becsület sarkal engem előre. De hátha a becsület halálra sarkal, midőn előnyomulok? Nos akkor? Kipótolhat a becsület egy lábat? Nem. Vagy egy kart? Nem. Tehát a becsület nem ért a sebészethez? Nem. Mi a becsület? Egy szó. Mi az a becsületszó? Levegő. Tiszta számvetés. Ki bír azzal? A ki a múlt szerdán meghalt. Érti ő azt? Nem. Hallja ő azt? Nem. Tehát észrevehetlen? Igen, a holtra nézve. De hát nem élhet együtt az élővel? Nem. Miért? A rágalom nem engedi. No hát nekem egy szikra sem kell belőle: a becsület csak festett halotti czimer. S ezzel vége a Katekizmusnak“. Schaksperre színművei. IV. Henrik király (I. rész) V. felv. 1. szín végén Falstaff. Léva y József fordítása szerint, a mi pedig bizony nem éppen hú.

megőrizzük, vagy ha szükséges tisztaságát helyreállítsuk; mert a becsület nem egyéb valódi vagy vélt előnyeinknek másoktól való elismerésénél. Hatékony működésünknek közvetlen feltétele lévén, minden embernek kötelessége arra törekedni, ha csak ez által egyéb kötelességét nem mulasztaná el. Lehet ugyan a külső vagy polgári és a belső vagy erkölcsi becsület között különbséget tenni. Az utóbbi az önbecsülés, a jónak, mint erénynek tisztelete, mely a külsőséget nem hajhászsa, megelégszik lelkiismeretének helyeslő ítéletével. Ha valaki mind a kettőt el nem tudja érni, elégedjék meg az önérzet méltóságával.¹⁶

Míg a legújabb irányú szerint, mely az erkölcsi élet tünetnyeiben általános embertani vagy csak tudományos reflexiókban gyökerező, adott tényeknél egyebet nem keres; valamint az ember egész erkölcsi személyiségét kitevő többi lelki tulajdonítmányok, úgy a becsület is, csak hosszú idők folyamában jut későbbi tartalmához. Kezdetben a nyelv e szóval semmi egyebet nem fejezett ki a dolgok és szolgáltatások külső becsénél, egyúttal az annak fejében adott illetőleg kapottat is jelezvén. Csak a költészet és a vele társuló tudós reflexio mélyíti el értelmét, viszi át a mit külsőleg érzéktve talál a belsőre is: csinál a valakitől maga körül terjesztett vagy neki megadott külső fényből túlnyomólag jellembeli, erkölcsi tulajdonságot.¹⁷

¹⁶ Philosophische Bibliothek stb. 94. köt. Kirchner, Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe. 93—94 II

¹⁷ W u n d t, Ethik. Eine Untersuchung der Thatsachen und Gesetze des sittlichen Lebens (2. Aufl.) 26—37. II.

Ime bevezető állításaimnak substratuma.

9. De valjon meg kell e azon maradnunk, vagy hogy kérdésemmel a hivatásom kiszabta szűkebb téren maradjak: csakugyan nincs más mód, hogy a jog a közéletnek a becsület eszméjében birt sarkalatos erejét, ne csak esetleges és negatív, de a maga czéljainál irányító módon is szabályozza?

Felelhetnék közvetlenül is kérdésemre. De bizonynyal méltóbb és eredményesebb lesz, ha a választ azon bámulatos történelmi jogrendszerből kérem, melyben a becsület eszméje bevégzett intézményi jelentőségű volt. És kérnem kell pedig annál inkább, mert elsőrangú tudós tekintélyek műveiben szelvében olvasható, hogy az antik világ felfogása a becsületről, alapjában más, mint a mai emberé, különösen, hogy a római jogi észjárás, ha annak igazibb értelmét már fel is ismerte, de a miként aztán jogi rendjébe illeszté: közéleti jelentőségét annyira megváltoztatta, hogy úgy, a mint azt forrásemlékeinkben megállapítva találjuk, ma már teljesen értéktelen régiségnek, sőt értelmünket csak megtéveszteni alkalmas balfogalomnak kell vennünk.¹⁸

¹⁸ Megjegyzem mindjárt ezen alkalomból, hogy következő fejtegetéseim közben a vonatkozó irodalmi adatok részletcző czáfolgatását vagy helyesbbitését elhagynom De nem azért, mintha talán olyan művek értéké, mint a többi közt Marezoll már fennebb idézett munkája, Walter értekezése: Ueber Ehre und Injurien nach Römischen Recht (Neues Archiv des Criminalrechts IV. B. 108—140 és 241—308. ll.), vagy Greenidge, Infamia, its place in roman law, — kellően méltányolni ne tudnám. Hanem elhagytam azért, mert felfogásom a dolog felől alapjában más levén, a lépésről-lépésre haladó kritika az alkalom által kiszabott határokon jóval túl menni kényszerített volna és czélom is csak az: kimutatni, hogy a rosszúl felvett történelmi szempont és hibás tárgyalási mód következtében, miként

Ezen megítéléssel szemben könnyű volna a fennebb vázolt eredményekre rámutatni, kérdvén: hol a helyesebb, hol a megnyugtatóbb? Vagy kérhetném azt is: ha valjon csakugyan lehetséges-e, hogy az a különben folyton megbámúlt római józan értelem, utólérhetetlen élénk közérzület és ennek legméltóbb letéteményesse, a jogtudomány, az egészséges közélet éppen ezen legfontosabb követelménye felől oly végzetesen tévedt vala? Hiszen sehol e föld kerek ség én annak világosabb tudatával még nem voltak, hogy a jogrendje a közélet egészétől elváló külön úton azon veszély nélkül nem járhat, hogy lényegének legsajátosabb elemét, a közérzést, el ne veszítené, s ezzel saját céljával egyenes ellentétbe ne kerülne. A római jogtudomány bölcsen óvakodott összesítő tétélekkel kötni le az intézmények eszméjének szétnyúló gyökérszállait, hogy az élet kiszámíthatatlan változatossága

ejté el éppen a gyakorlati jogtudomány, a rómainak egyik legtermékenyebb alap gondolatát. És ez szolgáljon mentségemül arra nézve is, hogy hazai irodalmunk egyik legkiválóbb művének, Concha Politikájának 26. §-ban foglalt vonatkozó részét is felhozva, csak utalok, hogy ámbár az érdemes tudós a becsület közéleti nagy jelentőségét mindenképpen kiemelni akarja, s maga is elismeri, hogy az a „benső jószág“ is, de azért a közönséges nézet ferde irányától ő sem szabadult. A becsület neki is: „annak a működésnek az értéke, melyet az egyén a közben teljesít;“ „tehát azt jelenti, hogy az egyén valamely hivatás betöltésére alkalmas vagy pedig másnak hivatásbeli működése felhasználására érdemes.“ Hogy „a becsületnek javak képezik az alapját, melyekkel az egyén valósággal vagy látszólag rendelkezik.“ Hogy „a közéleti és belső becsület közt nincsen szoros összefüggés.“ Hogy „annyiféle lesz, a hányféle főbb csoportja az állásoknak egy közületben van“ s „foka is különböző leend a fontosság és nélkülözhetetlenség szerint, melylyel a szolgálatok a közre bizonyos időben bírnak.“ Vagy a mint mindezt röviden is kifejezi: „a közületi becsület az állástól függ s nem az egyén benső jószágát fejezi ki.“ Hát bizony mindez így volt és van régóta. De jól van-e éppen így?

természetes voltát megtarthatva, a bíró ítéletét megromító kazuisztikává ne fajúljon. Indúlhat is bármely irányba a nyomozó történelem, intézményeinél az alapeszme élő erejének folytonosságával, benne az összetételnek irányító hatalmával találkozik. Nem, egy ilyen szabású emberi értelem az állított módon, semmiképpen nem veszthette el világosságát! De igenis, tévedtek azok, a kiknek kezébe e jogtudományak emlékei kerültek. A kik hiába olvasták a mély értelmű figyelmeztetést, hogy éppen a jogtudományak kell különösen óvakodni a definitiók veszélyétől, kapva-kaptak forrásaink egy-egy összesítő tételén s a szavak jelentőségén évődő találatkonyságban vélték az elme világosító erejét kipróbálni: holott valójában, miként azon korszak hasonló irányú vallási és bölcséleti tudományában történt, öntudatlan munkálói lettek azon százados hinárrétegnek, mely az intézmények eredeti gondolatait lassanként eltakarta.

10. A klasszikus korszak egyik kitűnősége, Callistratus a császárkori ingatag büntető pereseljárás rendszernek hatásköri kérdéseit tárgyaló művében, könnyebb eligazodhatás tekintetéből, a bírói közbelépés négy főesetét emeli ki, közöttük harmadik helyen a becsületbe vágókat és a felvett sorrendet elhagyva, magyarázatát mindjárt annak megmondásával kezdi: milyen értelemben kell itt kinek-kinek becsületbeli dolgát venni.

Ha már most a 22—23 soros vonatkozó forrástörödéket a munka közvetetlen célja és szerzőjének gondolatmenete szerint szemléljük, jelentőségét így állapíthatnók meg: a becsületbe

vágó büntetendő esetről, vagy szabatosabban: a becsületet csorbító vagy teljes elvesztését maga után vonó büntetésről van szó. Az illetékes bírónak tehát mindeneelőtt azt kell tudni: meddig ér e tekintetben büntető hatalma? A felelet önként kínálkozik: a meddig a törvény ereje; ez pedig ismét a névszerint felsorolt büntetésnevekben van foglalva, s a melyek általános céljukhoz képest a bűnös eddigi személyi állapotát, vagy mondjuk így: az állami jogrendhez való viszonyát érintik. Ennélfogva ha valaki a becsületet ezen vonatkozásban szemléli és arról egy másikat általánosabban is tájékoztatni szándékozik, bizonyynyal nem fog többet mondhatni, mint a mit Callistratus mondott, t. i. hogy a büntetés előtt a becsület nem egyéb a vonatkozó törvények és velük egyenlő erejűeknek vett közszokás alapján épségben levőnek állított érdemességnél, vagy ha inkább tetszik, méltóságnál: „Existimatio est dignitatis illaesae status, moribus ac legibus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur aut consumatur.”¹⁹ Melyek itt a determináló törvények és szokások? E kérdésre jogászunk, mint említém, a büntetések során felel. Helyes-e tehát a definitio, ennek megítélése attól függ: csak ennyit vagy többet is akar valaki belőle megtudni. A középkori és a még mindig erre támaszkodó újabb magyarázat az utóbbit akarta, s azért nem is tud vele boldogulni. Az illaesae dignitatis statust generalizálják, benne a polgárnak a jog és erkölcsi rend eszméjének minden tulajdonítmányával fel-

¹⁹ D. L. 13, 5, 1. Callistratus (Lib. I. de cognitionibus).

ruházott egyéniségét szemlélve, és pedig nem változó és múlandó történelmi jelenségében, hanem az általános és állandósított emberségi mintaképben odaállítva. Vagyis Callistratus meghatározásából éppen a determináló részt ejtve el, nem tőle kérdik: mi az épség és méltóság, még kevésbé a történelmi római összélet sajátos érzülete és esztől, hanem saját koruk világnézetétől és az ehhez kötött követelményektől.

11. Accursius glossáját a klaszszika definitiohoz összefüggésében értelmezve, csak azt az eredményt vehetni fel, hogy nála már a becsület meghatározása ez: *existimatio est dignitas*; mivel magyarázata csak az *existimatio* és *dignitas*-ra szorítkozik. Az elsőről azt mondja, hogy az egészen egyértelmű a *fama* és *opinio*val, e három szó éppen olyan viszonyú levén, mint a kardra (*gladius*) vonatkozólag a *mucro*, *ensis*, *spatha*; a másikról, hogy az: *potentiae natura tributae cuilibet*, és pedig azon okból, mivel az ember minden teremtménynél méltóbb, mindezek őtet szolgálván. Érinti ugyan, hogy a *dignitás*nak lehet más jelentősége is, de erre csak útalással felel; és az *épség*-ről is csak annyit mond, hogy az *illaesae* annyi, mint: *in nullo deminutae*.²⁰ A miből tehát elég világosan kitűnik, a

²⁰ Glossa ad l. 5. D L. 13. „*Existimatio id est fama sive opinio, nam haec tria idem significant: ut mucro, ensis, spatha gladi. Unde dicitur infamia i. e. famae privatio. Dignitas, id est potentiae a natura tributae cuilibet, quia homo est, homo enim dignior omni creatura... cum enim omnis creatura ei servit: sed et angelica natura: nam et angelus ei servit... illaesae, id est in nullo deminutae.*“ (Accursius.)

mit már más helyen jeleztem, hogy a forrás történelmi értelme elejtetett.

A *legalis definitio* bevett értelmét *Cujacius* is annyira helyesnek vette, hogy az *infamia* megállapíthatásánál elég neki az egyszerű el-
lentézés.²¹ Kortása, az újabkori jogi dogmatika megalapítója, *Donellus*, a korabeli pozitív különbségek áthidalását is czélozván, már tovább megy. Az *infamia* fejtegetésénél ő is arra útal, hogy a *fama* személyre vonatkoztatva a római jogtudomány nyelvén egyértelmű az *existimatio*-val, s ennél fogva az „in“ particula a *famae damnum* értelmét teljesen megvilágosítja. De a *dignitas* jelentőségét *Cicero* *definitio*jából („ut sit alicuius honesta, cultu et honore et verecundia digna auctoritas“) vélné legjobban megkaphatni, csak hogy így aztán a plebejus és alsóbb sorsúakra a jogász *definitio* nem találna. És éppen ezen okból mondja, hogy annak kissé tágabb értelmet kell adni, a mit úgy érhetni el, ha röviden és általánosságban tartva csak annyit mondunk: „a becsület a csorbíthatlan vélemény valakinek élete és erkölce felől, a midőn úgy él, hogy semmit el nem követ, a mi miatt a jó és tisztességű polgárok közé valónak ne volna tartható.“ És ez magában véve még nem is csinált volna nagyobb bajt, ha nincs ott a részletező magyarázat, mely szerint a *dignitas*: „personae conditio, qua fiat, non ut quis habeatur honore et reverentia dignus, sed ne habeatur indignus iis rebus aut omnibus, aut plerisque, quae civibus singulis in

²¹ Recit in lib. IV. prior. Cod. Just. ad Tit. XII. (Oper. Tom. II. col. 2567. Prati, 1836. kiad.) V. ö. Paratitla in lib. II, Cod Tit. XI. (Op. Tom. VIII. col. 612—13)

suo cuique ordine tribui solent, cujus generis haec sunt : in civitate esse licere; rebus communibus uti ut communibus; fungi in ea civilibus et virilibus officiis cum privatim, tum publice; nihil turpe aut indignum honesto viri pati, honores ordini suo convenientes capessere. Hujus vero conditionis illaesae status dici potest generaliter existimatio.²² Mert habár maga figyelmeztet, hogy ezen részletezés végeredménye „kissé homályosabb“, mint idézett általánosítása: a következő dogmatikusok mégis éppen ezt veszik alapul, s nemcsak a római értelmet homályosítják el még jobban, mint már itt is történt, hanem támpontot kaptak a kor viszonyaiban különben is már adott általános és különös becsületfogalom tantételes felállításához; a mi azután, hogy a gyakorlati jogtudományban hová vezetett: fennebbi nyújtott vázlatos ismertetésem jelen feladatához képest talán eléggé jelezte. A mire tekintettel, a különben sok okulást nyújtó további részletezést is mellőzhetem, s visszatérhetek forrásunk feltett általánosságának ismertetésére.

12. Hogy a becsület általános erkölcsi jelentősége a római jogi életrend történelmi kibontakozása közben és intézményi kapcsolatában változó méltatásban részesült, könnyű elképzelni, mihelyt egyénies és társadalmi vonatkozását figyelembe vesszük. Az a római, kinek alakját Ennius, Virgilius, Livius vagy Plutarchos leírása ragadta ki az enyésző idő kezéből, más egyén, mint a Sulla korabeli, s más ismét az, a kit Octavianus Augustus reformtörvényeiben a jövő

²² Commentarii de jure civili. Lib. XVIII cap. VI. § 6. (Bucher kiad. Vol. XI. 373—4. ll.)

számára kiformalhatni vélt. Más az a társadalmi és politikai közélet is, melynek egy ideig az új haza megalapítása, később a nemzeti hatalom fénye és teljessége, vagy ismét a saját súlya alatt roskadni indult világbirodalom fentartása kimondott célja.

De van a mi az igazi rómaiban nem változik, a mi nélkül egyéniségét, világtörténelmi életfolyását elképzelni sem tudom, s a mi jogi intézményeinek szövevényes világában minden exegesisnél jobban útba igazít: a mult erejének a római lélekben fenomenalis megnyilatkozása; a mi nekem azt teszi, hogy a jelen érzésében soha sem merül el és a jövőnek szánt alkotásaiban, ha lehet ezt így kifejeznem: mindig egy részben kipróbált tapasztalati, részben ideális synthesis jut érvényre. A római mindig a régi és mindig az új ember. Mucius Scaevola, a híres pontifex, Labeo és Gaius, Scipio és Pompeius, Varro és Plinius, Livius és Tacitus vagy Ennius és Horatius: mind új emberek és mind régi rómaiak. És ilyenek a közéleti intézmények is: gyökerük a *leges regiae, mores majorum*, vagy a mint a későbbi kor szereti felvenni, a XII táblás törvényben: koronájuk a praetor edictumában, a melyről méltán mondták, hogy az „a jog élő beszéde“, *viva vox juris civilis*.

Olyannak tudja-e tehát a régi kor a becsületet, mint azt Labeo analizáló és rendszerező éles esze illesztgeti az új élet követelményei szerint: csak olyan kérdés, mintha akár azt kérdenők: a végrendelet intézményi eszméje ugyanaz maradt-e akkor is, midőn már a jogi technika rajta minden éleselműségét kipróbálta?

13. Ha a római nyelv kincsházát átnézzük, a *dignitas*, *existimatio*, *fama*, *honor*, *honestas* és *opinio*, az alkalmazás céljához képest a nyelvnek persze, hogy éppen olyan változatos árnyalatai, egymást felváltó vagy magyarázó értelmi közegei, mint ezt a mai nyelvek megfelelő kitételeinél láttuk.²³ De van egy felette lényeges különbség, és ez az, hogy a jogrend a közértelem e sajátos ítéletbeli jelensége elől, miként a mai, menekülni nem akart, sőt benne saját és közvetlen céljainak segítő erejét ismerte fel; persze éppen mivel más a viszony a köz és egyén között, a min pedig ismét a becsület közéleti jelentősége megfordul.

A római állam történelmi megalakulási folyamatában az egyén kiválása nem a természeti naiv embernek társadalmi és állami lénynyé átváltozását jelenti. A *homo* annyira nem egyértelmű a római val, hogy ily összetételben (*romanus homo*) forrásainkban sehol nem is olvastam. A római lélek a naiv szeretet bensőségével csüng az előtte mindig nagy és mindig sejtelemteljes természetén; élénk érdeklődéssel figyelni titokteljes jelenségeit, a vele fentartott közetlenségéből meríti hite és kedélyvilágának mélységét és üdeségét, világnézletének tárgyi motívumait. Mosolyog azokon, a kik házaikban az erdőt, folyót, tengert utánozni vágnak, s mondja nekik, hogy igazi erdőt, téres réteket, az ezekben rohanó, majd ismét csendesén tova folydogáló vizet, pihenő vagy téli viharok által fenekéből föl-

²³ Könnyebbség okáért csak Klotz, *Latein. Handwörterbuch*-jában a *dignitas*, *existimatio*, *fama*, *honestas* és *honor* szsz. a. található különben elég bőséges kivonatos példákra utalok.

vert tengert bizonynyal soha sem láttak: „mert a ki mindezt valaha valóságban szemlélhette, valjon gyönyörködne-e oly kicsinyes dolgokban?”²⁴ „Minden, a miben lelkünknek megnyugvását és gyönyörködését kereshetjük, a természetben van“, erősíti különben a forum szenvedélyes izgalmaitól hevülni szerető Cicero.²⁵ De azért a jogélet rendjében az önmagában vett csupa természetinek (mere naturale) nincs semmi jelentősége. A jog világa nem általános ember-természeti, hanem az elkülönülő eszményi célhoz alkalmazkodó és külső jelenségében is bevégezt és kizáró értelmi egészi önmagasság, melynek életfolyását az ősi erkölcsök és törvények (mores et leges) irányítják; a mik pedig szintén nem a természeti nyers erőkkel vagy vadembertársakkal vívott létérti küzdelem közepette keletkeztek és állandósultak: mert az ősök harcza egy már avulásnak indult környezet mozdulni nem bíró intézményeivel szemben, az előretörő változásért vívott küzdelem. Ez a vágyódás, eszme, vagy akár öntudat él és alakít a gyarmatosok új hazájában, nyilatkozik meg az új rend minden intézményében. A lex vagy jus miként a hasta, mely azt szerzi és védi, és melyet még a késő unokák is annak jelvényeként használnak, kemény, egyenes és rövidre mért (durum, strictum, conceptum). De társában a mos-ban, miként az ősök iránti ragaszkodó szeretetben, a pietas, reverentia, amititia és pudor az alaptulajdonságok. És azon kis szócskának, mely

²⁴ Seneca, *controv.* II, 9. Ep. 41. Plin. H. N. XII, 1. XXXVIII, 65. Lucr. II, 29 Horat. *ep.* I, 10.

²⁵ Cic. *de leg.* II, 1.

minden általános érvényűnek szánt állítás alkalmával a kettő között áll: az *et*-nek, nemcsak a ma már-már nem is értett mély jelentősége van, hogy a római lelkiismereti törvényeit a külső magatartást megszabóktól elválasztani nem akarta, hanem egyúttal az is, hogy az erő a kegyelet és szemérem komoly méltóságát és ezek kölcsönben az erővel járni szokott *durum* és *strictum*nak a bölcs mérsékletet és szelídséget adják meg.

Ezen, és csak ezen alapon nyugszik a római egyénnek éppen olyan ősi, mint változatlan állami *determinatio*ja: a *civis romanus*. De ez magyarázója egyszersmind annak is, hogy ámbár, a mint a nyelv szólamaiból kivehető, a becsület elvitázhatatlanul egyénies érzületbelisége felől a lehető világos tudat volt, *activ* értékét mégis annak a közélet többi tényezővel együttthadásában keresték. Hogy érvényesülésében miként az egyén maga, ha így fejezhetem ki, az általános, az egész alapvonalba olvad, a minek következtében a benne természetes, véletlent és *divergenst*, az *objective* állandó és egyenletes váltja fel, s az egyénileg tökéletes abban találja megoldását: miképpen bírja az egész képét magába felvenni és élettevékenységében visszatükrözni. Megértjük belőle, hogyan lett a becsületben élés, a *honeste vivere*, sarkalatos jogi követelmény (*juris praeceptum*); tehát nem kinek-kinek vagy akár egész osztályoknak külön mértéke szerint, hanem úgy, miként azt a jó erkölcs és jog mindenkori céljai szerint megállapítja; valamint azon igazán csak római, mert a mai embernek szemét is kápráztató történelmi tény, hogy

boldog idejében Róma minden polgáráról az *amplitudo et majestas populi Romani* fénye verődik vissza. És végre talán világosabb lesz Calistratus helyének értelméről adott magyarázatom és elfogadható azon további állításom is, mely szerint, ha a benne megítélésem után determináló jelentőségű *moribus ac legibus* csakugyan általánosabb értelemben is volna vehető: ezen kiterjesztés csak ezen irányban gondolható.

14 Ezek szerint persze, helyeselhetjük az állítást, hogy a római felfogás a becsületről nem a német jogi dogmatikáé, sem pedig annak közönséges erkölcstanáé; de nem abból az okból, mivel a római köztudat tévedett. Hiszen igaz, hogy a római nyelv mestere és az érzületében is *typicus modern* római, Cicero, az *existimatio* kitévelt több alkalommal egyértelműnek veszi a valakifől másokban élő véleménynyel; sőt ítélettel.²⁶ De ez nem annyit tesz, mintha ezen így másoknál levő „képünk“ *subjectiv* és a vélemény változó esélyére lenne valódisága és állandósága tekintetében is vetve. A közvélemény hatalma alatt, akár köz- akár magán-*tevékenységében*, egyén úgy még sehol sem állott, mint Rómában, s éppen ezért ahhoz magatartásában sem alkalmazkodott oly aggódó módon, mint ott. (Pompejus, nehogy politikai befolyása csökkenne, kész volt, mint Plutarch beszél, a felszínre került izgatók egyik „legbűnösebb és legvakmerőbbikét“ a forumra követni, s állításainak

²⁶ Cic. Acc 3, 58, 133; 3, 82, 190; 5, 68, 156 stb. l. Klotz az *existimatio* alatt.

helyességét tekintélyével erősíteni;²⁷ pedig könnyen képzelhetjük, hogy itt már nem az önérzetes katoná, a „nagy“ Pompejus, hanem legfeljebb, mint a mai pártélet nyelvén mondanók: csak a „politikai barát“ kísérte el a befolyásos szövetségest). És azt is hozzá tehetjük, hogy sehol a polgárok véleménye, hogy közitéletnek is legyen tartható, szerencsésebb politikai és társadalmi életmódok által sem volt támogatva. De ezért a polgár becsületállományát az se nem gyarapíthatta, se nem apaszthatta; mert a mérték a közerkölcs és jog tételezett törvényeiben volt kiszabva, a mely szerint a közérzület és ítéletnek is alakúlnia kellett.²⁸

És ha a dogmatikus exegeta azt kérdené: hol vannak forrásainkban mindezek így tételezve? Erre én persze éppen oly könnyen felelhetnék így is: csak Callistratus u. n. *legalis definitio* jában éppen oly kevésbé, mint a Modestinuséban a házasságnak lényege felőliek az ó világ minden más népének erkölcsi érzületétől és észjárásától teljesen elütő, tehát ismét csak rómaiásan erkölcsileg magas járású eszméjében. De mégis felelek inkább így: ott, a hol a *fides*, a *bonum* és *aequum* követelményei is: az intézmények élő teljességében, konkrétan pedig: azoknak mindazon részletteleikben, a melyeknek célja a közvetlen alkalmi érvény, p. a *magistratus imperiumában* a *patria po-*

²⁷ Plutar. Pompejus c. 48.

²⁸ A subjektív vélemény fontossággal nem bíró voltát jelzi p. Gaius, lib. III. ad. Edict. prov.: „Quos prohibet, praetor apud se postulare, omnimodo prohibet, etiam si adversarius eos patiatu postulare“. D. III. 1. 7.

testasban, a societas, mandatum, depositum, testamentum, vagy judex arbitriumról szólókban, úgy, a miként azt ezeknél, az alapintézmények történelmében szóval és írásban legalább annyi világossággal és meggyőző erővel, mint a más úton haladók, azt hiszem talán sikerült nekem is kimutatni.

15. Mily szívesen állna meg itt az emberi érzület lendületes erkölcsi emelkedettségét élő szeretettel kísért történelmi szemlélődés, ismételve a szerencsés idők énekessével: *Moribus antiquis stat res romana, virisque*, ha a valóság a tovább hatolásra nem kényszerítene. Ha nem sejtető, hogy már a régi népies költő szavaiból is, nem csupán a nemzeti önérzet erőteljessége, de már a jövőnek szánt intő szózat is hangzik ki. Ha nem olvasnók a márványcsarnokok töredékeiről, a világot bejáró legiók útját jelző téglákról, a nagy történetírók komoly leírásaiból, a nemzeti hőskötemény vissza-visszatérő méla hangulatából, vagy a már csak gúnyban szólani tudó epés keserűségből éppen úgy, mint a folyton keletkező és változó törvényekből, hogy a hallatlan sikerű győzedelmes nagy háborúk után Rómának geográfiai és népességi külső képével sok egyéb is megváltozik. A törzs-népesség az ő egyenletesen megalkotott kisgazdaságával és ehez alkalmazkodó életmódjával többé nem irányadó tényező; a nagy birtok és tőzsérgazdaság nyomása alatt gyors progressioban szétmálk, a provincialis coloniákba vagy éppen a világváros félreeső zugaiba húzódik, hogy csak a forum választási küzdelmeiben kerüljön olykor a

zavaros felszínre.²⁹ A mi pedig helyét elfoglalja az a gyűlevész idegenség³⁰ az ő „idegen eszével“ (externa mens), mint a költő jellemzi, egymás között éppen annyira, mint a régi társadalomtól elütő erkölcsével és isteneivel, jobban mondva istentelenségével, az ősi szentelt föld sugallatát és hozzá tapadt kegyes szokásokat nem értő, a sajátjait is elhagyó érzületével: valjon mit kereshetett volna egyebet a hatalmasok jól jövedelmező kegyénél, az ismeretlen vagy elkopott névnek hiúságos fényénél, adóbérletek és magas kamatú kölcsönök által könnyűszerű és gyors meggazdagodásnál vagy befolyásos állásnál? A melylyel szemben, hogy politikai fölényét mégis megtartaná, az ősi családok arisztokráciája hiába zárkózik el a senatori rend korlátai közé, mert ezzel is csak példát ad, hogy amaz a lovagrend később nobilitas címei alatt saját vágyainak hasonló jelentőségű jelleget szerezzen.

Még jobban próbára tenném kegyes türelmüket, ha ezen „új rómaiság“ megalakulásának leírásával a szemlélet alapját tágítani és világosságát elősegíteni akarnám: ámbár éppen ettől függ igen sok arra nézve, hogy felvett kérdésem felől fel fogásom történelmi hűsége mellett helyeslő vélemény keletkezhessék. Elég lesz tehát, ha csak rámutatok az elbúsító eredményre, hogy a polgárháborúk iszonyatosságai közepette nemcsak a római

²⁹ Cic. de off. II, 21: „non esse in civitate duo milia hominum, qui rem habent.“

³⁰ Cic. ad Fam IX, 15. 2: „in urbem nostram est infusa peregrinitas, nunc vero braccatis et transalpinis nationibus.“

állam nagyságának nevelő és fenntartó intézménye, a köztársasági államalkat pusztúl el, hanem a mi talán végzetesebb volt, azzal együtt a társadalmi rend éltető eleme; a régi egyszerűség divatos, frivol kigúnyolása, a nagyvilágias könnyelműség és pazar fényűzésben való tetszelgés, a módok és eszközök természetével nem gondoló sikerimádás: a régi közélet alapjait teljesen felforgatván. E nemzetpusztító erők diadalmas szövetségessének, Octavianus Augustusnak hiába való is marad minden jó igyekezete és reménysege, hogy azokat a közéleti tisztesség és jó erkölcsök törvénybe igtatásával fogja majd legyőzhetni. A „Rectius vives“ régies hangjában ott van ugyan még a vigasztaló szózat: „non, si male nunc et olim sic erit“; de ott van máshelyen a szászári barátnak szántban: „Quid leges sine moribus Vanae proficiunt?“ a reménytelen keserűség is.³¹

És mégis, bármennyire nyilvánvaló lett légyen, hogy az új életmód mellett a becsület egyénies és közjelentősége változott, még csak nyomát sem találjuk forrásainkban, hogy egységes eszméjét és annak egyenletes alkalmazását akár a törvényhozás, akár a bírósági gyakorlat változtatta volna. Az egész, a mit e tekintben talán mondhatnánk: a külső alkalmazkodásban észlelhető némileg eltérő kezelés.

A praetori edictum és ennek éltető lelke a jogtudomány, valamint az ősi *fides romana* az idegenség kijátszó ravaszsága és megbízhatatlanságával szemben az *exceptio doli* és *bonae*

³¹ Horat. Carm. II, X. 17; III, XXIV. 35.

fidei actio mesteri alakítása által fenntartja és oltalmazza, éppen úgy bontja ki a becsület teljességét: eleve és szabatos minősítésben megjelölt, vagy ismét a mindenkori közérzűlettel is számolható, a bírósági eljárás eredménye alapján képződő bírói lelkiismereti meggyőződéstől téve függővé annak megállapítását, a miben a becsület vagy csorbulását találta.

Igy áll elé az edictumnak az infamiára vonatkozó része. A mi tehát nem azt mondja, hogy az infamia árnyalataiban a becsület egységes értéke is annak megfelelő fokozatos és esetleges egyenértékűvé változott; vagy éppen, hogy lényegbeli nivoltának feltűntetésére a római jogi értelem is a becstelenséget vagy akár a rámért támadást tartotta volna alkalmasnak.

16. A legújabb büntetőjogi tudomány, mely különben a becsület általános jogrendi eszméjét dicsérhető figyelemben részesíti, jelentékeny haladást vél abban találni, ha a becsületben az ember intellectualis, immaterialis vagy idealis javainak egyikét ismeri fel, s eléggé törekszik a régibb elmélet egyoldalúságából eredett téves irányt a becsületsértés fogalmának tágasabb erkölcsi alapra állításával a helyesebb útra terelni.

Különösen figyelemre méltó pedig Németország ünnepelt jogtudósának Bindingnek újabb kifejtése, mely szerint ámbár kétségtelen, hogy a kérdés bölcseleti, de azért még sem lehet arra a közönséges, hanem csakis a jog sajátos, mint kifejzi „esoterikus bölcseletéből“ megnyugtató felele-

tet adni.³² A keresztény emberség minden jogilag számba jöhető becsületnek „hátgerincze“ s éppen ez okból, az ember előtt soha, hanem mindig csak vele pusztúlhat el; s hogy meglevésében és mértékében egészen független viselőjének társadalmilag magas vagy alacsonyabb állásától, valamely rendhez való hozzátartozásától: „Unser Ehrenrecht ist ganz demokratisch und verwirft jede Abstufung von Standesehren.“ A sértés szempontjából pedig, hogy azt mi sem okozhatja: semmi el nem veheti vagy kevesebbítheti.³³ De azért mégis mindjárt hozzáteszi, hogy máskülönben a becsület kinek-kinek kezemunkája, jól szerzett java, s ennél fogva mekkorasága szerint merőben individualis; társadalmi értéke a köznek tett szolgálatok után induló melyek két nagy csoportba oszthatók: mennyit teljesített valaki abból, a mit rá a köz kötelességek és jogok alakjában bízott és mennyiben megy túl e mértéken? Ez a becsület tehát a teljesített kötelesség és önkéntes, szabad cselekedetből áll el. A miből következik, hogy senkivel a becsületlenség (Unehre) nem születhetik. A becsület és becsületlenség között van ugyan „null“ fok is, s ezt lehetne a becsület „negatív“ fájának nevezni; de a mi csakis a beszámítás alá nem eső személynél képzelhető: mert minden más tartozik kötelességeit teljesíteni. A miből egyúttal kitűnik: milyen értelemben lehet még ma is rendi becsületről szó. Erről

³² i. ért. 21. l.: „... das Recht besitzt seine eigene Philosophie über die Ehre — hochbeachtlich wegen der Gesundheit (!) der Grundgedanken...“

³³ i. ért. 25 l.

a becsületről is állítja azután, hogy azt senki, még a leghatalmasabb állam sem veheti el vagy csorbíthatja. Azért teszi fel külön a kérdést: mi az tehát, a mit a jog a személyi becsület sérthető tárgyának tekinthet? S az erre adott feleletben véli a becsület kérdését a jog szempontjából megoldottnak. Az ember forgalmi értékét nem csupán becsülete, hanem a becsület hiánya szabja meg: nincs ember hiba nélkül, nincs egészen hitvány (Schurke): „Im Menschengeschlecht gibt es weder absolute Ehre noch absolute Ehrlosigkeit. In dem grossen Ehrenbuche jedes Menschen sind stets Einträge auf beiden Konten.“³⁴ A közönséges élet e két lapon írtat egyre-másra számítja. Másképen a jog: neki feladata a tételeket egyenként számítani, a minélfogva ítéletében nem lehet határozatlan, ingadozó: nem ismer compensatit. Ez a mai jog szempontja. Azon pillanatban, a midőn valaki mástól a teljesített kötelesség becsületét igaztalanul megtagadja: vele mint becsületlenséggel terhelttel bánik. Már pedig mindenkinek igénye van, hogy rosszabbnak ne vétetődjék, mint a milyennek magát mutatja. Tehát nem becsületének mennyisége, de a becstelenségtől ment voltának mértéke az irányadó. Ebben van a sértés lényege és éppen azért nem is becsületsértés, hanem helyesebben becstelentésnek (Verunehrung) kellene azt nevezni. Melynek ismervéit azután közelebbről is körülírja, de a minek további elsorolása kérdéssem megvilágításához már nem tartozik.³⁵ Mert a mit én kerestem, csak az: valjon e kitűnő ember

³⁴ i. ért. 28. l

³⁵ I. ért. 30 és kv ll.

éles elméje csakugyan szabadúlt-e a hagyományos elmélet uyúgétől és nyújt e támportot, a melyről a becsület aktiv méltatásának felújtása remélhető?

Az ítélet, azt hiszem, nem nehéz. Mert valjon az intellectualis, immaterialis és idealis determinatiookban több pozitivitást kaptunk-e, mint a megnyit a régibb tanban találtunk? Vagy talán a kötelesség és szabad ténynyel való összetétel új és derít új világot, s fogja a zavart észjárást a helyes útra igazítani? Vagy végre positiv és direct védelem-e a mi a *Verunehrung* elméletében van nyújtva? Itéljen más másképpen, én mindebben a haladást és kibontakozást megtalálni nem tudtam; legkevesbbé pedig az előnyös különbséget az antik rómaisággal szemben.⁸⁶ A fő és lényegesnek venni szokott kifogás ez ellen, hogy a polgárban (*civis*) elveszett az ember; hogy az *existimatio* pusztán egyoldalúlag jogi tartalmú; a mit közönségesen abból olvasnak ki és bizonyítanak, mert a római a rabszolgától az emberi méltóság elismerését megtagadta. Mennyit ér e kifogásbeli állítás, erre nézve csak arra óhajtanám becses figyelmüket felhívni: vajjon a *civitas* eszméjében és intézményi megállapításában maradt-e az emberméltóságból annyi, mint *Binding* „esoterikus jogbölcseleti“ tulajdonmányjaiban „üzleti könyvének feljegyzéseiben“ biztosítva van? Az a keresztényembség az ő demokratikus egyenletességével, csakugyan él-e a mai jogrend intézményeiben, s nincs már többé em-

⁸⁶ Inkább csak curiositasból utalok *Binding* „új“ elméletét illetőleg: *W o l f i. m Pars prima cap. III. §. 384 és squ.* összevételére.

beri állapot, melyben a kereszténység főparancsa érvényre ne jutna?

A milliók vágya és a valóság között tatóngó nagy űr, a harcz hevességének és terjedésének szakadatlan fokozódása: bizony-bizony egyebet mondanak. Nekem pedig a legtöbbet azon teljes odaadással felvett lendületes munka, a mit a legújabb bölcséleti irány és hozzászegődött új tudomány, a sociologia végez; napról-napra növekedő világgossággal mutatva ki, hogy az ember társadalmi és államethicai egyénisége a mai jogi rend keretében nemhogy teljességét, de inkább megfogyatkozását találta; mert az az ember-egyéni, melyet az érdekvédelem eszméje szerint az új jog magának kiformált: a legridegebb önző magaság, a felsőbb, tehát igazabb erkölcsi egységnek, a miből pedig egyéni becsét is eredőnek veszik, született ellensége.

Reméljük a küzdelem jobb végét!

2027_OGYK_000307284_03290897

Farkas Lajos
A becsület általános jelentősége a mai és
római jogrendben
1896

<https://go.ogyk.hu/ogy01-000307284>

A digitalizálás az Országgyűlési Könyvtár Digitalizáló Műhelyében készült a "[DTT – Magyar Jogi Portál](#)" projekt (2021) keretében.

Attribution (CC-BY-4.0)

Nevezd meg!